

MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF

REGIONÁLIS POLITIKAI ALAKULAT ORSZÁGOS AMBÍCIÓKKAL

Az Erdélyi Párt 1940 és 1944 között

Bevezető

■ A kommunizmus több mint négy évtizedében kötelezővé tett hallgatás és előírt elhallgatás miatt, az erdélyi magyarság politikatörténetének egyik igen fontos fejezete napjainkban jórészt ismeretlen. Az 1940 és 1944 közötti észak-erdélyi „kis magyar világ” politikai életéről s azon belül is központinak számító Erdélyi Pártról van szó, amellyel a nacionálkommunista román történetírás nem tudott mit kezdeni. Fasiszta jelzőt biggyesztettek hát rá, és ennek kényelmes háttérben tabutémának bélyegezték meg, éppúgy mint szinte mindent, ami a múlt század negyvenes éveinek első felében Észak-Erdélyben történt. Nem is maradhatott meg más, csak egy jól megválogatott, a „hivatalos” történelemszemléletbe beleillő, csonka história. Az Erdélyi Párt az elsők között volt, amiket a kollektív emlékezetből módszeresen kiostáltak. Ezért évtizedek után nagyon nehéz visszaépíteni a nemzeti múltunkról alkotott általános képbe. Bár ennek ideje immár több mint negyed évszázada eljött, 1989 varázslatos hangulatú éve óta e téren mégis vajmi kevés elmozdulás történt. E rövid tanulmány nem is tűzhet ki magának ilyen nagy horderejű célt. Inkább csak a figyelemfelkeltés-

A párt „Mindent Erdélyért!” jelszavával maga mögé állította szinte az egész észak-erdélyi magyar társadalmat. Rohamosan bővülő tagsága átfogta annak minden rétegét a földbirtokos arisztokráciától, a városi középrétegen át, az iparosságon és a munkásság egy részén keresztül a földművelők nagy tömegéig.

re vállalkozhat, arra, hogy az Erdélyi Párt leglényegesebb jellemzőinek és történeti szerepének felidézésével elősegítse az erdélyi magyar politikai élet fejlődési vonalának megértését, az ok-okozati összefüggések közötti tisztánlátást. Ehhez a szerzőnek az Erdélyi Pártról 2019-ben megjelent monográfiája¹ szolgált alapot, amelyben e különleges párt története jóval részletesebben szerepel.

Az Erdélyi Párt létrehozása

■ A második bécsi döntés teljesen új helyzetet teremtett egyrészt Erdélyben, másrészt Magyarországon és Romániában is. A területi visszacsatolást követően, 1940 őszén a legfontosabb kérdés Észak-Erdély reintegrálása volt a magyar politikai életbe. A különleges történelmi események diktálta helyzetben az itteni lakosság országgyűlési képviselőt hagyományos módon, választásokkal nem lehetett megoldani. Az utolsó parlamenti választások ugyanis alig egy jó évvel korábban, 1939. május 28–29-e között zajlottak le Magyarországon,² az anyaországi pártok pedig elért eredményeiket nem szerették volna egy újabb voksolással kockára tenni, és így a korszakban markánsan előretörő szélsőjobboldalnak további teret engedni. A Teleki Pál vezette kormány ezért – akárcsak korábban a Felvidék és Kárpátalja esetében – a közvetlen képviselői behívások módszeréhez fordult.

Mint ismeretes, az Országgyűlés által 1940. október 2-án elfogadott 1940/XXVI. törvény révén 50 észak-erdélyi képviselőt hívtak be.³ Mivel a Romániánál maradt dél-erdélyi magyar kisebbség bukaresti politikai képviselőtéről szó sem lehetett, kölcsönösségi alapon Észak-Erdély képviselőtét a budapesti Országgyűlésben kizárólag magyarok látták el. Az 50 fős erdélyi magyar képviselőcsoport azonban megosztott volt. A nagy tekintélyű dr. Pál Gáborral az élen, öten eleve pártonkívüliek maradtak, míg mások behívásukat követően valamely anyaországi párthoz csatlakoztak. Ez utóbbi utat összesen kilencen választották: heten a Magyar Élet Pártjába, vagyis a kormánypártba léptek be, egyikük a bal- (Független Kisgazdapárt), másikuk pedig a jobboldali ellenzék (az Imrédy Béla által vezetett, nemrég megalakult Magyar Megújulás Pártja) sorait gyarapította.⁴ Legtöbbjük, szám szerint 36 behívott képviselő azonban 1940. november 12-én párton kívüli parlamenti csoporttá tömörült,⁵ majd ugyanazon év december 14-én önálló politikai pártot hozott létre.⁶ Ez lett az Erdélyi Párt, amelynek alapítói különállásuk szükségességét azal indokolták, hogy a vegyes lakosságú Észak-Erdélyben el kell kerülni az anyaországra jellemző pártharcokat. Ugyanis a nagy lélekszámú észak-erdélyi román kisebbség politikai integrálásának kudarca és a vegyes lakosságú, visszacsatolt területek politikai konszolidációjának sürgető célja a magyar politikai egység megteremtését elsőrendű feladattá tette. Ennek elérésére pedig a legmegfelelőbbnek egy nagy észak-erdélyi magyar tömegpárt létrehozása mutatkozott, amely összefoghatta volna – a szélsőségeket leszámítva – az összes erdélyi politikai irányzatot.

Ez az igény találkozott a kormány törekvéseivel is, hiszen a helyzet stabilizálásához Budapestnek szüksége volt egy erős, regionális, támogató politikai formációra. Teleki Pál miniszterelnök ezért felkarolta a gondolatot, mert ezzel egyben alátámaszthatta pozícióit az egyre hangsúlyosabb anyaországi szélsőjobboldallal szemben is a visszacsatolt területeken. Elsősorban a Nyilaskeresztes Párt, de az Imrédy Béla vezette Magyar Megújulás Pártjának (MMP) észak-erdélyi szervezkedését is megelőzendő, Teleki egy egységes erdélyi párt létrehozásában látta a megoldást a szélsőjobb terjeszkedésének megállítására.⁷ A magyar kormányzat politikáját követő észak-erdélyi gyűjtőpárt ugyanakkor beleillett a kormányfő burkoltan németellenes politikai irányvonalába is. Így a képviselőházon belüli utólagos párttá szerveződés akadálytalanul megvalósulhatott.

Az Erdélyi Párt vezetői és tagsága

■ Az Erdélyi Párt alapító nagygyűlését 1941. május 28-án Kolozsváron tartotta meg.⁸ Ezt követően pedig, alig pár hónap alatt, meghatározó tömegpárttá fejlődött Észak-Erdélyben. Vezetője, a miniszterelnök unokaöccse, gróf Teleki Béla lett.⁹ A párt – ennek megfelelően – az országos politikában is jelentős befolyással bírt, és már 1940. december 30-tól minisztériumhoz jutott a kormányban. Egyik képviselőjét, báró losonczy Bánffy Dániel erdélyi földbirtokost, erdészeti és fafeldolgozási szakembert Horthy Miklós kormányzó földművelésügyi miniszterré nevezte ki.¹⁰ Ez ugyan inkább szakmai jellegű minisztériumnak számított, és nem tartozott a politikai szempontból vezető tárcák közé, mégis az a tény, hogy a miniszterelnök indítványára, Horthy erdélyi párti politikust nevezett ki az élére, a párt kormányzat általi elismerését jelentette. Bánffy azután a Teleki-, Bárdossy- és Kállay-kormányok alatt mindvégig megmaradt a földművelésügyi tárca élén, és tisztségéről csak Magyarország 1944. március 19-én bekövetkező német megszállása után két nappal, tiltakozásképpen mondott le.¹¹

Teleki és Bánffy mellett az Erdélyi Párt vezetőségében ügyvezető alelnökként dr. Albrecht Dezső kolozsvári ügyvéd, országgyűlési képviselő, alelnökként pedig Ember Géza szatmári földbirtokos, képviselő és dr. Kolumbán József csíkszeredai ügyvéd is jelentős szerepet játszott. A párt országos politikai főtitkára dr. Mikó Imre képviselő lett,¹² aki korábban az 1939-től működő Romániai Magyar Népközösség bukaresti irodájának vezetője volt.¹³ A párt vezetőségéhez tartozott még Szász István EMGE-igazgató pénztárosi funkcióban, valamint Ráczy Mihály kolozsvári építőmester, felsőházi tag és Szilágyi András kispap mint ellenőrök.¹⁴

A fiatal politikai alakulat kezdettől arra törekedett, hogy vármegyei, városi és községi szinten lehetőleg minden észak-erdélyi magyart egyesítsen. Az egyeduralomra törekvő párt ezért nem tett nemi vagy foglalkozásbeli különbséget leendő tagjai között, így a férfiak mellett nőket is felvett, és nem zárkózott el az ekkor a visszatért területekre özönlő anyaor-

szági állami közalkalmazottaktól sem. Jól jellemezte a párt észak-erdélyi magyar társadalomhoz való viszonyulását a Botos János kolozsvári tagozati szervezőtitkár által, a helyi pártszervezet 1941. február eleji alakuló közgyűlésén kifejtett nézőpont, amely szerint az Erdélyi Párt „minden erdélyi magyart a maga kötelékébe tartozónak tekint” és így a párthoz való tartozás hovatovább „lelkiismereti kérdés”.¹⁵

Az erőteljes érzelmi töltettel bíró, 1941. január 1-től indított, széles körű tagtoborzó kampány sikerét mutatja, hogy az Erdélyi Párt már ugyanazon év tavaszán egyértelmű dominanciára tett szert Magyarországtól keleti vármegyéjében. A párt „Mindent Erdélyért!” jelszavával¹⁶ maga mögé állította szinte az egész észak-erdélyi magyar társadalmat. Rohamosan bővülő tagsága átfogta annak minden rétegét a földbirtokos arisztokráciától a városi középrétegen át, az iparosságon és a munkásság egy részén keresztül a földművelők nagy tömegéig. A párt összesített taglétszáma már 1941 májusában 200 000 főt tett ki,¹⁷ 1942 januárjára pedig elérte a fennmaradt adatok szerinti csúcst, 243 500 taggal.¹⁸ Az Erdélyi Párt sikerét mutatja a tény, hogy tagjait, a nehéz háborús körülmények ellenére meg is tudta tartani. Egy összefoglaló jelentés adatai szerint 1943 novemberében a párt összesített tagsága még mindig 231 181 főt tett ki, azaz összességében alig 12 000 fővel csökkent. Az Erdélyi Párt legnagyobb bázisa Székelyföldön volt, s azon belül is elsősorban Háromszék és Csík vármegyékben,¹⁹ de jelentős sikert ért el a Partiumban, Bihar és Szilágy vármegyékben és különösképpen Kolozsváron, ahol 1943 novemberében 20 000-et meghaladó tagsága a magyar nemzetiségű lakosság 20,48%-át tette ki.²⁰

Az Erdélyi Párt ideológiája

■ Az Erdélyi Párt nagy elvárásoknak kellett hogy megfeleljen: egyrészt igazodnia kellett az erdélyi politikai hagyományokhoz, másrészt elő kellett segítenie a visszatért területek magyar állami keretekbe való beillesztését. Mindezt úgy, hogy egyben a sajátos erdélyi jellegzetességeket is megőrizze a magyar politikai életben, ugyanakkor a gazdaságilag elmaradottabb vidékek, kiváltképp a Székelyföld felemelését is elősegítse. Ez az összetett kihíváshalmaz hatalmas terhet rótt a fiatal politikai alakulatra, amelynek nem adatott meg az a luxus, hogy markánsan bal- vagy jobboldali lehessen, mint más magyarországi pártok. Így nem csoda, hogy az erdélyi politikai élet kaleidoszkópját tükröző Erdélyi Pártot fennállásának teljes ideje alatt az egymással rivalizáló belső frakciók uralták. Ez a párt berkeiben zajló ideológiai vitában is megnyilvánult, azonban sosem fajult el olyan mértékben, hogy az a pártot tényleges széteséssel fenyegette volna.

Eredetileg az Erdélyi Párt hármas célkitűzéssel indult:

1. „Megtartani az erdélyi magyarság politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális egységét

2. A kormánnyal együttműködve újjáépíteni Erdélyt, és bekapcsolni az ország egységes vérkeringésébe

3. Erdélyi szellemmel szolgálni Magyarország belső átalakulását és megerősödését.”²¹

E célok közül az első voltaképpen a két világháború közötti román uralom idején kialakult kisebbségi egységbe tömörülés, a társadalmi különbségeken felülemelkedő erdélyi magyar összefogás továbbéltetésének terve volt. A második alapelv a magyar kormány támogatása útján Erdély gazdasági és társadalmi felemelkedésének és más magyarországi régiókhoz való felzárkóztatásának igényét jelentette. Végül a harmadik célkitűzés lényege az egész magyar állam belső, elsősorban társadalmi reformjának megvalósítása, a transzilvanizmus jegyében működő erdélyi magyar egység eszméjét alapul véve. Ez utóbbi mutatta azt, hogy az Erdélyi Párt nem csupán egyszerű regionális jellegű politikai tömörülés volt, hanem egyben az országos politikát alakítani igyekvő, ambiciózus párt, amely az akkori Magyarország teljes területén szerette volna érzékeltetni hatását. Legfontosabb stratégiai célja a minőségileg magasabb szintűnek látott, kisebbségi időkből származó erdélyi magyar közösségi identitás kiterjesztése a pártharcokban megfáradt, politikailag megosztott országra. Végző soron a társadalmi válaszfalak lebontásával remélte a párt a magyar nemzet egységét országos szinten megvalósítani, így ötvözve egyrészt a nemzeti gondolatot, másrészt a szociális reformok vágyát.

Ideológiájában jól megfér egymás mellett a jobbközép mentalitás – mely hivatalosan a párt irányultságát képezte – és a szociális kérdésekre érzékeny, a baloldal irányába is nyitó, interbellikumi hagyományokon nyugvó, erdélyi szemléletmód. A magyarországi társadalmi rendtől eltérően ugyanis Erdélyben a több mint két évtizedes kisebbségi lét összekovácsolta a magyar közösséget, igaz elsősorban nemzeti alapon, de ugyanakkor a kor kihívásainak megfelelően a szociális reform erős igényével. Hiszen az erdélyi magyar társadalom alapját képező, nagyszámú földműves-, kisiparos- és munkásrétegek társadalmi kérdései a század kezdetétől folyamatosan napirenden voltak. Az Erdélyi Párt alapvetően ezt a hozzáállást örökölte. Egyszerre volt tehát jobboldali politikai párt és szociális reformokat sürgető, baloldali világnézeti elemeket is felkaroló szervezet. Mindezt a politikai formáció első olvasatra semmitmondónak tűnő neve is jól tükrözte, amely nem politikai irányvonalat, hanem alapvetően területi alapú identitást jelenített meg.

Az Erdélyi Párt fennállásának négy éve alatt mindvégig a magyar egységnek rendelt alá minden más politikai elvet és gondolatot. Az éles, olykor késhegyig menő vitákhoz, állandó pártharcokhoz szokott anyaországi politikai alakulatok szemében ezért az EP hovatovább úgy tűnt fel, mint olyan formáció, amelynek nincs politikai akarata. A tudatosan vállalt ideológiai szürkesség sokszor megalkuvónak, gyengének és határozatlannak mutatta az Erdélyi Pártot, holott valójában az csak az önvédelem és a szervezeti egység megtartására irányuló taktika volt részéről. Az Er-

délybe benyomuló és a maguk magyarországi programját hangoztató anyaországi pártokkal szemben az EP-t nem konkrét, éles határvonalakkal bíró ideológia, hanem a román fennhatóság alól kikerült régió különleges, egyedi érdekeinek előmozdítása vezérelte. Célja a szélsőségeket leszámítva, ideológiáfüggetlen erdélyi magyar nemzeti egység megteremtése és a gazdasági felzárkóztatás volt.

Az Erdélyi Párt a magyar Országgyűlésben

■ E tanulmány meglehetősen szűk keretei nem teszik lehetővé azt, hogy az Erdélyi Párt képviselőinek parlamenti felszólalásait részletesen bemutathassam, ezért itt most csak a párt országgyűlési jelenlétére, annak számszerű kimutatására és rövid elemzésére szorítkozom.

A magyar Országgyűlés 1939-es választások után összeálló alsóháza, azaz a képviselőház már a bécsi döntés előtt is 260 tagot számlált.²² A kormányt adó Magyar Élet Pártja 181 képviselővel²³ szinte 70%-os túlsúllyal bírt, ami kényelmes helyzetet teremtett számára a törvényhozásban. A fennmaradó mintegy 30%-nyi képviselői mandátum a MÉP ellenzékét alkotó különböző politikai csoportosulások között oszlott meg. Az ellenzék erősebb felét adó szélsőjobb zászlóvivője a Nyilaskeresztes Párt volt a maga 29 képviselőjével.²⁴ Szálasi Ferenc pártjának 11,15%-os képviselőházi részesedése mellett, a jobboldalon az Imrédy Béla által vezetett, kormánypártból kiváló Magyar Megújulás Pártja bírt még számottevő súllyal, ami 25 mandátumban, a képviselői helyek 9,61%-ában öltött testet. A két párt azonban ritkán jutott teljes egyetértésre, és parlamenti működésüket inkább a rivalizálás, semmint az együttműködés jellemezte. Mellettük a szélsőjobboldali ellenzéki palettát inkább már csak színesítette a disszidens nyilasokból álló, Baky László-féle Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt. A német mintát követő és utánzó, markánsan jobboldali politikai formáció azonban alig 13 képviselőt tudhatott soraiban, akik a képviselőházi mandátumok összességének mindössze 5%-át alkották.²⁵

A baloldali ellenzéknek kevesebb képviselője volt. A Független Kisgazdapárt 14-et (5,38%) tudhatott soraiban, a Szociáldemokrata Párt pedig csak 5-öt (1,92%),²⁶ akárcsak a Polgári Szabadságpártba tömörült liberálisok, akik szintén 5 mandátummal bírtak.²⁷ A baloldali ellenzék így összesen is mindössze 24 képviselővel rendelkezett, ami a törvényhozó testület egészének 9,23%-át érte el, messze elmaradva a jobboldali ellenzék együttes 67 mandátumától. Ezekon kívül már csak néhány apró töredékpárt (Egyesült Kereszténypárt – 4 mandátum, Népakarat Párt – 1 mandátum stb.)²⁸ jutott be a parlamentbe, amelynek patkóját 8 párton kívüli képviselő²⁹ is színesítette.

Az Erdélyi Párt 36 fős frakciója így a magyar Országgyűlés második legerősebb csoportját alkotta. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a mérleg nyelvének szerepét játszhatta volna a MÉP és az ellenzéki pártok kö-

zött, hiszen a maga 13,84%-os részesedésével messze elmaradt a kormánypárt 70%-os többsége mögött.

A magyar Országgyűlés másik kamarájába, a felsőházba 1940 őszi kormányzói kinevezéssel vagy hivatali méltóság útján kilenc észak-erdélyi vezető személyiség került be. Közülük többen azután az Erdélyi Pártban is jelentős pozíciót elfoglaltak el. Később, 1942-ben, a törvényhatósági tagok közül való választások útján újabb 28 erdélyi magyar kerülhetett be a felsőházba, akiknek túlnyomó többsége, 24 fő szintén az Erdélyi Párthoz tartozott.³⁰

Mindezek alapján elmondható, hogy a Mikó Imre képviselő által összeállított kimutatás szerint 1943 végén 721 tagból álló teljes magyar Országgyűlés³¹ jelentős hányadát az Erdélyi Párt küldöttei tették ki. A képviselőház ekkor 369 tagjából 42 (11,38%), az újabb kinevezések után pedig a felsőház 352 tagjából 28 (7,95%) az Erdélyi Párthoz tartozott. Vagyis 1943-ban a teljes Országgyűlés 721 tagjából 70 (9,70%) erdélyi párti volt. Mindebből, ha csak az erdélyi parlamenti tagok összesített számát tekintjük, elmondható, hogy a képviselőház 55 és a felsőház 40 erdélyi politikusából, tehát Észak-Erdély összesen 95 törvényhozójából 70-et, vagyis 73,68%-os abszolút többséget adott az Erdélyi Párt. Ennek alapján teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy 1940 és 1944 között a magyar parlamentben Észak-Erdélyt domináns módon az Erdélyi Párt képviselte.

Mindezek ellenére, ahhoz képest, hogy Magyarország 1941-ben összesen 13 653 301 főt számláló lakosságából Észak-Erdély népessége 2 557 260 főt, azaz 18,72%-ot tett ki, a 95 erdélyi honatya az összesen 721 tagot számláló Országgyűlésnek mindössze 13,17%-át képezte. Észak-Erdély tehát lakosságának számához viszonyítva, jelentős mértékben alulreprezentált volt. A régió populációjának 39,9%-át kitevő román nemzetiségűek esetében ez még inkább szembeszökő volt, hiszen 12 behívott képviselőjük és 3 felsőházi tagjuk elvi okokból nem foglalta el helyét a törvényhozásban.³² De ha meg is tették volna, akkor is az észak-erdélyi parlamenti tagok alig 20%-át adták volna. Mindezt figyelembe véve elmondható, hogy annak érdekében, hogy a visszatért észak-erdélyi területek lakossága megfelelő arányban képviselve legyen a magyar parlamentben, az eredetileg tervezettnél legkevesebb 45 képviselővel és felsőházi taggal kellett volna növelni az e régióból érkező törvényhozók számát, azaz legalább 140 fős csoporttal kellett volna rendelkezniük, akik közül az etnikai arányokat is figyelembe véve, minimum 56-nak román nemzetiségűnek kellett volna lennie.

Az Erdélyi Párt kapcsolata a magyar kormánnyal

■ Az önmagára mint az észak-erdélyi magyar politikai egység megteremtésének letéteményesére tekintő Erdélyi Párt céljai megvalósítására már az 1940-es kezdetektől a kormányt támogató politikai erő lett.³³ E döntés hátterét legjobban gróf Teleki Béla pártelnök foglalta össze *Harminc év*

távlatából című visszaemlékezésében: „Az Erdélyi Párt kormánytámogató párt volt. Másképpen el sem lehetett képzelni. Hiszen ha ellenzékbe vonul, az egyrészt kifelé azt a látszatot keltette volna, hogy a párt szemben áll a trianoni ország kormányával, amit a román kormány mérhetetlenül kihasználta volna. Másrészt a kormánypárt azonnal szervezkedésbe kezdett volna Erdélyben, és az áldatlan pártharcok a nyilas és az Imrédy-párttal megindultak volna ott is. Így ez a két párt nem támadhatta a húsz évet Erdélyben töltőkből álló Erdélyi Pártot. A két szélsőjobboldali pártot az erdélyiek nem vették túl komolyan, azok nem tudtak tömegekre szert tenni.”³⁴

Mindezekhez hozzátehetjük, hogy az Erdélyi Párt kormánytámogató álláspontjának oka a kormánypolitikának köszönhetően megvalósított részleges erdélyi revízió miatt érzett hála volt, illetve a párt megalakulását követően röviddel háborúba sodródó ország nehéz helyzete is ezt kívánta. Hiszen csak így lehetett elérni a párt programjában megfogalmazott egyik legfontosabb célkitűzést, Észak-Erdély és azon belül különösképpen Székelyföld gazdasági, társadalmi és kulturális felemelését,³⁵ amelyhez a kormány által kiutalt igen tetemes összegekre alapvetően szükség volt. Ha idesorolom még Dél-Erdély visszacsatolásának igényét is, amit az Erdélyi Párt többször hangoztatott,³⁶ akkor egyértelművé válik az a – különben nagyjából szívesen vállalt – „kényszerpálya”, amely az Erdélyi Pártot a kormány mellé terelte.

A kormányzó Magyar Élet Pártja és a koalíciós partnerré váló Erdélyi Párt együttműködését, Bárdossy László miniszterelnök kezdeményezésére, Budapesten, 1942. február 3-án pártszövetség megkötésével is szentesítették. Ennek keretében az Erdélyi Párt támogatta a kormánypártot a parlamenti szavazásokkor, cserébe viszont lehetőséget kapott arra, hogy a képviselőház elé kerülő törvényjavaslatok kidolgozásában részt vegyen, és az Észak-Erdélyt érintő ügyeket érdemben is befolyásolja. Az erdélyiek garanciát kaptak arra, hogy az Erdélyi Párt megtarthatja nevét, programját, szabályzatát, jelvényét és vidéki tagozatait. A Magyar Élet Pártja pedig ígéretet tett arra, hogy Észak-Erdélyben nem hoz létre saját pártszervezeteket,³⁷ amit viszont csak részben tartott be.

Amilyen gyors és jószerével zökkenőmentes volt a gyümölcsözőnek ígérkező MÉP-EP-pártszövetség létrehozása, olyan nehezen és vontatottan haladt kezdetben annak gyakorlati megvalósulása. Hátráltatta Bárdossy László bukása, akit a kormányzó 1942. március 9-én Kállay Miklóssal váltott fel a miniszterelnöki székben.³⁸ Az új miniszterelnök – a politikájának sarokköveként értelmezett magyar politikai egység jegyében – kezdetben az Erdélyi Párt MÉP-be való beolvasztását tartotta célszerűnek,³⁹ amit azonban nem tudott elérni. A kormánypárt újra és újra felmerülő bekebelező törekvéseire gróf Teleki Béla erdélyi párti elnök később így emlékezett: a MÉP „tagjai közül sokan nem nézték jó szemmel az Erdélyi Párt különállását. A Teleki Pált követő két miniszterelnök, elébb Bárdossy László, majd Kállay Miklós, akik egyben a MÉP elnökei is voltak, nem érezték magukat

nagy biztonságban a MÉP elnöki pozíciójában, és szívesen kedveskedtek volna a MÉP-nek az Erdélyi Párt beolvasztásával. Hogy ez nem sikerült nekik, az az erdélyiek összetartásán múlt, de rengeteg munkájába, fáradságába és bosszúságába került az Erdélyi Párt vezetőségének.”⁴⁰

Az erdélyi képviselők ellenállása és az Erdélyi Párt bekebelezésének sikertelensége láttán, Kállay Miklós jobb híján felmelegítette a Bárdossy által négy hónappal korábban tető alá hozott megállapodást, és mint a kormánypárt új vezére, 1942. június 9-én ismét megkötötte a pártszövetséget az EP-vel.⁴¹ A feltételeiben változatlan koalíció ezúttal már időtálló-nak bizonyult, és az Erdélyi Párt működésének teljes korszaka alatt, 1944 végéig érvényben maradt.

Megállapítható, hogy a pártszövetséggel az Erdélyi Párt jól járt. Az erős kormánypárt szárnya alatt ugyanis jórészt védve volt a szélsőjobboldali ellenzék támadásaitól, és elhatárolódhatott annak agresszív politikájától, illetve feltétlen németbarátságától. A MÉP-pel való koalíció révén a Teleki Béla által vezetett párt végleges pozíciót nyert a képviselőházban, mint a korszakban mérsékeltnek tekintett jobboldali alakulat, elkülönülve a szélsőséges pártformációktól. Ami pedig észak-erdélyi dominanciáját illeti, az az ország 1944. március 19-i német megszállását követő hónapokig, a kormánypárt hatalmának árnyékában, a Magyar Megújulás Pártja és a Nyilaskeresztes Párt felől igen nagy mértékben biztosítva volt.

Ugyanakkor a pártszövetséggel a MÉP is jól járt, hiszen az képviselőházi abszolút többségének bebetonozását jelentette, és ezáltal a kormány közvetlen és döntő befolyását biztosította a Magyar Élet Pártján keresztül a törvényhozásban. Így az egyre nagyobb visszhangot keltő nácibarát szélsőségesekkel szemben a Magyar Élet Pártja megtarthatta korábbi kényelmes parlamenti többségét, és legalábbis az 1944-es megszállásig, tompíthatta a német befolyást a magyar törvényhozásban.

Az Erdélyi Párt és az anyaországi pártok viszonya

■ Az Erdélyi Párt konkrét hatásköre csak Magyarország tíz keleti vármegyéjére terjedt ki. A második bécsi döntéssel visszacsatolt területek egészét sem fogta át, Ugocsa és Máramaros jórészt nemzetiségek lakta vidéke kívül maradt a párt szervezeti rendszerén. Itt azonban értelemszerűen az anyaországi pártok sem tudtak megkapaszkodni. A többi tíz észak-erdélyi vármegye területén azonban, négyévi működése alatt az Erdélyi Párt mindvégig meg kellett hogy küzdjön az anyaországi politikai pártok behatolási kísérleteivel. Minden magyarországi jobb- és baloldali pártszervezkedés dacára, viszont az Erdélyi Párt a visszacsatolt területek legnagyobb részén meg tudta őrizni vezető pozícióját. A kormánypárt csak a partiumi területeken, a Nyilaskeresztes Párt és a Független Kisgazdapárt főként a városokban, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt, a Független Polgári Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja pedig legfeljebb pontszerűen jelent meg Észak-Erdélyben.

Egyedül a Székelyföldön is lábát megvető Magyar Megújulás Pártja tudott egyes régiókban komoly riválisként fellépni az Erdélyi Párttal szemben. Az MMP a Nyilaskeresztes Párténál kevésbé kizárólagos eszméket hirdetett, és az erdélyi magyar társadalom keretében elsősorban a nemzeti érzéstől túlfűtött értelmiségi középosztályra, azon belül is főképp a fiatalságra hatott. A mindig elégedetlen városi értelmiség, a munkásság baloldali eszméktől át nem itatott része, a túlzott reményeikben csalódott iparosok, a vidéki feltörekvő középbirtokosság számára az „imrédysták” hangzatos jelszavai, határozott nemzeti irányultsága bizonyos mértékig vonzó volt. A Magyar Megújulás Pártjának befolyása főként a korszak vége felé, 1942 második felétől erősödött meg. Kolozsvári, székelyudvarhelyi és Háromszék vármegyei térszerései mellett főként a Partiumban aratott helyi sikereket.⁴²

Kolozsvár volt az egyetlen olyan nagyváros Észak-Erdélyben, ahol az összes politikai párt szervezkedni tudott, itt azonban az Erdélyi Párt több tízezres tagsággal bíró helyi tagozata lehengerlő fölényrel bírt. Az anyaországi politikai erők csak Szatmár vármegyében és Szatmárnémetiben, valamint Nagybányán tudtak relatív fölényre szert tenni az Erdélyi Párttal szemben, anélkül azonban hogy lerombolták volna a párt ottani szervezeti alapjait.⁴³ Mindezek alapján egyértelművé válik, hogy a főként kolozsvári központjára és székelyföldi biztos hadállásaira támaszkodó, domináns Erdélyi Párt számára a magyarországi politikai alakulatok észak-erdélyi térszerési kísérletei nem jelentettek igazán fenyegető kihívást.

Az Erdélyi Párt és a nemzeti kisebbségek

■ Az Erdélyi Párt kisebbségpolitikájában markáns különbség figyelhető meg egyrészt az észak-erdélyi szász és sváb népcsoporthoz, másrészt a románsághoz való hozzáállásban. Míg a náci Németország által patronált és igencsak jól szervezett, összetartó erdélyi németajkú kisebbség államközi szerződésen alapuló, nagyfokú önállóságát a párt maradéktalanul tiszteletben kívánta tartani, a román nép többségével szemben elfogadott egyes diszkriminatív intézkedéseket. Ezt a párt programja, burkolt módon és áttételesen úgy fogalmazta meg, hogy: „a magyar állameszmét magáévá tevő román nép [vagyis az észak-erdélyi románság igencsak kis része – M. J. K.] számára biztosítani kívánjuk nyelve használatát, a közoktatásban, közigazgatásban és a bíróság előtt, egyházi megbecsülését, a munka szabadságát, nemzetiségi érzése védelmét, politikai jogai gyakorlását”.⁴⁴ Ráadásul mindezt az Erdélyi Párt, a magyar és a román állam között az észak-erdélyi román, illetve a dél-erdélyi magyar kisebbség tekintetében ekkor már állandósuló ún. nemzetiségi kölcsönöségi politika jegyében értette, és a ma már e normálisnak tekinthető kisebbségi jogokat is csak olyan mértékben akarta biztosítani, „amilyenben a romániai magyarság e jogokkal rendelkezik”.⁴⁵ Az pedig köztudottan az Antonescu-rezsim alatt még a korábnál is nagyobb elnyomásban élt.

A korszakban részben mesterségesen gerjesztett, és Erdélybe alapvetően a magyar politikai életből beszüremkedett, neuralgikus kérdéskörben, az ún. „zsidókérdésben” az Erdélyi Pártnak is állást kellett foglalnia. Vezetőinek sajnos nem volt meg a kellő politikai eltökéltsége ahhoz, hogy a kormányzati elvárásokkal e téren markánsan szembehelyezkedjenek. Így a magyar Országgyűlés által korábban megszavazott 1938-as első,⁴⁶ illetve az 1939-es második zsidótörvény⁴⁷ rendelkezéseit a párt elfogadta, és azokhoz igazodott, ellentmondás nélkül alkalmazkodva a kormányzat politikájához. A harmadik zsidótörvény⁴⁸ 1941. augusztus 8-i parlamenti elfogadása azonban megosztotta a párt képviselőit. Dr. Mikó Imre tartózkodott a törvényről való szavazáskor, és javasolta annak levételét a napirendről,⁴⁹ a párt másik képviselője, László Dezső pedig tüntetőleg meg sem jelent akkor a képviselőházban.⁵⁰ Dr. Paál Árpád, Albrecht Dezső, dr. Bálint József és a párt más képviselői azonban megszavazták a súlyosan diszkriminatív törvényt.⁵¹ Belső ellentétei miatt az Erdélyi Párt nem emelte fel egységesen a hangját 1944-ben sem a deportálások és az észak-erdélyi zsidók tömeges kiirtása, több mint 90 000 ártatlan ember legyilkolása ellen.⁵² Csak egyéni akciók révén tudtak egyes vezető politikusai néhány zsidót megmenteni, főleg a szellemi élet reprezentánsai közül.⁵³

Az Erdélyi Párt megszűnése

■ Magyarország 1944. március 19-i német megszállása után az Erdélyi Párt fokozatosan elszigetelődött, majd lassanként ellehetetlenült. Közben eredeti kormánytámogató álláspontja a zsidók deportálása után az erdélyi közéletben tarthatatlanná vált, fő megnyilvánulási fóruma, az Országgyűlés működése megbénult, és maga a törvényhozás is súlyát veszítette a háborús hadszíntérré váló országban. A vidéki tagszervezetek normális pártéletét a kormány által bevezetett gyűléstiltalom miatt nem lehetett folytatni, és a hadi helyzet drámai megromlásával a párt fokozatosan atomjaira hullott. Működésének utolsó jelentős megnyilvánulása az volt, hogy képviselői 1944 júliusában egységesen ajánlották fel katonai szolgálatra való önkéntes jelentkezésüket a kolozsvári IX. honvédhadtest parancsnokságának.⁵⁴ Az 1944. augusztus 23-án bekövetkezett román átállás után egy nappal, augusztus 24-én megjelent a politikai pártokat feloszlató kormányrendelet,⁵⁵ amely hivatalosan is felszámolásra ítélte az Erdélyi Pártot.

Megszűnésével az erdélyi magyar politikai életben véget ért egy korszak. Befejezte működését az utolsó olyan erdélyi magyar párt, amely – az Országgyűlés második legnagyobb képviselői frakcióját alkotva – a magyarországi politikai élet szerves részét képezte, s amely, sajátos erdélyi jellegzetességei ellenére, országos hatású politikai programot követett. Az Erdélyi Párt igen fontos átmenetet jelent az erdélyi magyar politikai élet két világháború közötti és a második világháború utáni korszak

ka között. Nélküle a magyar politikatörténet e rövid, de igen nagy hatású korszaka nem lenne értelmezhető.

■ **JEGYZETEK**

1. Murádin János Kristóf: *„Mindent Erdélyért!” Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között.* Scientia Kiadó, Kvár, 2019. (A továbbiakban Murádin 2019)
2. Filep Tamás Gusztáv: *A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk.* In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Bp., 2008. 155.
3. Lásd erről bővebben: Murádin 2019. 38.
4. Mikó Imre: *A magyar országgyűlés.* Hitel. Nemzetpolitikai Szemle 1943. december, VIII. évf. 12. sz. 754. (A továbbiakban Mikó 1943)
5. *Pártonkívüli parlamenti csoportot alakítottak az erdélyi képviselők.* Ellenzék 1940. november 14., LXI. évf. 261. sz. 5.
6. *Három napig tartó értekezleten határozták el az erdélyi képviselők az „Erdélyi Párt” megalakítását.* Ellenzék 1940. december 17., LXI. évf. 289. sz. 8.
7. Dr. Szász István Tas: *Pillantás az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület utolsó éveire.* Korunk 2012. november, III. folyam, XXIII. évf. 11. sz. 101.
8. Murádin 2019. 51–53.
9. *Megválasztották a párt országos vezetését.* Kolozsvári Estilap 1941. május 28., IX. évf. 121. sz. 6.
10. Bölöny József: *Magyarország kormányai 1848–1975.* A Magyar Országos Levéltár kiadványai IV Levéltárban és történeti forrástudományok 2. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978. 68. (A továbbiakban Bölöny 1978)
11. Lásd erről: hivatalos értesítés Sztójay Döme miniszterelnök jóváhagyásáról báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter funkciójából való felmentésére vonatkozóan, Budapest, 1944. március 28. Báró Bánffy Dániel hagyatéka unokája, Bánffy Farkas tulajdonában, Fugad, Fehér megye.
12. *Megválasztották a párt országos vezetését... i. m. 6.*
13. Mikó Imre: *Önéletrajz és önbírálat.* In: Balázs Sándor: *Mikó Imre. Élet- és pályakép.* Kéziratok, dokumentumok (1933–1968). Polis Könyvkiadó, Kvár, 2003. 298. (A továbbiakban Mikó 2003)
14. *Megválasztották a párt országos vezetését... i. m. 6.*
15. *A töretlen magyar egység jegyében. Megalakult az Erdélyi Párt kolozsvári tagozata. Nyíró Józsefet választották meg elnöknek. Megrázó erejű székfoglalót mondott az első tagozati elnök.* Kolozsvári Estilap 1941. február 3., IX. évf. 27. sz. 1.
16. Végh József: *„Mindent Erdélyért”. Vasárnap délelőtt tartotta meg első értekezletét az Erdélyi Párt.* Kolozsvári Estilap 1941. január 20., IX. évf. 15. sz. 1.
17. A párt 1941. május 28-i alapító nagygyűlésén a teljes taglétszámot ekkora számadatban állapították meg. Egyebek mellett lásd erről bővebben: *Teleki Béla gróf lett az Erdélyi Párt országos elnöke. Ötszáz tagozati vezető jelenlétében zajlott le a Redout falai között a történelmi jelentőségű ülés.* Kolozsvári Estilap 1941. május 28., IX. évf. 121. sz. 1.
18. Murádin János Kristóf: *Az Erdélyi Párt megszervezése és vidéki tagozatai Észak-Erdélyben a második bécsi döntés után.* Közép-Európai Közlemények 2018/4, XI. évf. 43. sz. 162.
19. Lásd erről részletesen: Murádin 2019. 64–65.
20. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. (A továbbiakban: MNL OL). P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. cs. 143. tétel. 3373./1943. Dr. Páll György főtitkár jelentése Teleki Béla pártelnöknek. Kvár, 1943. december 9. 1.
21. *Magyar reformot! Gróf Teleki Béla beszéde az Erdélyi Párt kolozsvári és Kolozs vármegyei tagozatainak 1943. szeptember hó 12-én, Kolozsváron tartott nagyválasztmányi gyűlésén.* Az Erdélyi Párt kiadása, Minerva Nyomda Rt., Kvár, 1943. 16.
22. Dobszay Tamás – Estók János – Salamon Konrád – Szerencsés Károly – Tombor László (szerk.): *Tisztelt Ház! A magyar országgyűlések története 1848–1998.* Puskás Tivadar Távközlési Technikum, h. n. (Bp.), 1998. 142. (A továbbiakban Dobszay–Estók–Salamon–Szerencsés–Tombor 1998)
23. Uo. 142.
24. Uo. 142.
25. Lásd erről: Mikó 2003. 422., 4. sz. jegyzet.
26. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Harmadik, javított és bővített kiadás. Osiris Kiadó, Bp., 2003. 227.

27. Uő: *Bethlen István*. Politikai életrajz. Osiris Kiadó, Bp., 2005. 402.
28. Dobszay–Estók–Salamon–Szerencsés–Tombor 1998. 142.
29. Uo. 142.
30. Lásd erről bővebben: *Erdély új felsőházi tagjainak múltja biztosíték arra, hogy valamennyien hítek maradnak Erdély megtisztult magyar szellemiségéhez – mondotta Teleki Béla gróf az Erdélyi Párt felsőházi tagjainak első értekezletén*. Kolozsvári Estilap 1943. január 18., XI. évf. 13. sz. 3.
31. Mikó 1943. 753.
32. Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély 1940–1944*. Jaffa Kiadó, Bp., 2011. 112–113.
33. Barabás Béla: *A romániai magyarság helyzete 1940–1944*. In: Barabás Béla – Diószegi László – Enyedi Sándor – Sebők László – R. Süle Andrea: *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*. Magyarságkutató Intézet, Bp., 1990. 47.
34. Teleki Béla: *Harminc év távlatából*. In: Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége. Embernek maradni embertelen időkben*. Nis Kiadó, Kvár, 1993. 15. (A továbbiakban Teleki 1993)
35. Lásd erről az Erdélyi Párt programjának X. pontját: Gróf Teleki Arctur – dr. Árkossy Jenő: *Az Erdélyi Párt programja*. Kiss Ernő és Társa Könyvnyomda, Marosvásárhely, 1942. 7. (A továbbiakban Gróf Teleki – dr. Árkossy 1942)
36. Ez a kívánság, egyebek mellett, már a pártprogramban is szerepelt, igaz burkolt formában. Lásd: Uo. 2.
37. MNL OL. P 2256. No. 117. *Teleki Béla iratai 1942–1944*. 1. csomó. 1. tétel. Állásfoglalás. Kvár. 1942. február 3. 1.
38. Bölöny 1978. 69. Bárdossy felváltásának okairól lásd: Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Európa Könyvkiadó, Bp., 2011. 278.
39. Mikó 2003. 308.
40. Teleki 1993.15–16.
41. Lásd erről bővebben: Bárdi Nándor: *Az Erdélyi Párt és a regionális politika*. Magyar Kisebbség Nemzetpolitikai Szemle új sorozat, VIII. évf. 2003. 2–3. (28–29.) sz., 136.; Vida István (főszerk.): *Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010)*. I. köt. *Parlamentari választásokon jelöltet állító pártok*. Gondolat Kiadó – MTA – ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Bp., 2011. 162.
42. MNL OL. P 2256. No. 117. *Teleki Béla iratai 1942–1944*. 1. csomó. 172. tétel. 335/1944. sz. Dr. Páll György központi irodavezető főtitkár jelentése Teleki Béla pártelnöknek. Kvár. 1944. február 24.
43. Az észak-erdélyi magyar pártküzdelmekről 1940 és 1944 között lásd bővebben Murádin 2019. 201–227.
44. Gróf Teleki – dr. Árkossy 1942. 7.
45. Uo. 6.
46. Az ún. első zsidótörvény az Imrédy Béla miniszterelnöksége alatt, 1938. május 29-én életbe léptetett 1938/XV. t. c. *A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról*, elrendelte a sajtókamara, színi és filmkamara megalakítását és azokban, illetve az ügyvédi-, orvosi- és mérnöki kamarákban 20%-ban maximalizálta a zsidó tagok arányát. Lásd erről bővebben: *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1938. IV. Bp., 1942. 944–949.
47. Az ún. második zsidótörvény a Teleki Pál miniszterelnöksége alatt, 1939. május 4-én életbe léptetett 1939/IV. t. c. *A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról*, amely részletekbe menően szabályozta, hogy ki számít zsidónak, megszigorította a zsidók számára a magyar állampolgárság megszerzését, korlátozta a zsidók részvételét a törvényhozásban, a törvényhatósági és községi önkormányzatokban, megvonta tőlük a közhivatal viselésének jogát, és 6%-ra szorította le tagságuk arányát a szellemi foglalkozásokban. Lásd erről bővebben: Uo. X. Bp., 1939. 1160–1165.
48. Az ún. harmadik zsidótörvény a Bárdossy László miniszterelnöksége alatt, 1941. augusztus 8-án életbe léptetett 1941/XV. t.c. *A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc. kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről* megállapította, hogy önnön identitástudatától függetlenül kit minősítettek zsidónak, megtiltotta a vegyes házasságokat és a zsidók és nem zsidók közötti nemi kapcsolatokat. Lásd erről bővebben: Uo. IV. Bp., 1942. 3374–3378.
49. Mikó 2003. 104–105.
50. Balázs Sándor: *László Dezső a magyar parlamentben*. In: Cseke Péter (szerk.): *László Dezső emlékezete 1904–2004*. Polis Könyvkiadó, Kvár, 2004. 119–120.
51. Lásd erről Mikó 2003. 104–105.; Csapody Miklós: *László Dezső és a zsidókérdés (1940–1944)*. Református Szemle 2011. 6. sz. 609–610.
52. Randalph L. Braham (szerk.): *Az észak-erdélyi holokauszt földrajzi enciklopédiája*. Park Könyvkiadó – Koinónia, Bp.–Kvár, 2008. 33., 470.

53. Lásd erről: Tibori Szabó Zoltán: *Zsidlic – A kolozsvári Zsidó Gimnázium története (1940–1944)*. Mega Kiadó, Kvár, 2012. 20.; Kónya-Hamar Sándor: *Vita Sándor*. Művelődés 2013. március, LXVI. évf. 3. sz. 19.

54. MNL OL. P 2256. No. 117. *Teleki Béla iratai 1942–1944*. 1. csomó. 286. tétel. 663/1944. sz. Dr. Páll György főtitkár jelentése Teleki Béla pártelnöknek. Kvár. 1944. június 14. 1.

55. *A kormány feloszlatta az összes politikai pártokat. Tilos minden pártpolitikai tevékenység*. El-
lenzék 1944. augusztus 25., LXV. évf. 192. sz. 3.

